

מאפיינים של ישובים קהילתיים: מנגנון מיון מועמדים, היבטים קהילתיים - חברתיים

פרופ' אמנון בהם

בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה

המסמך מבוסס על חוות דעת שהוגשה לבית המשפט הגבוה לצדק (דצמבר, 2008). חוות הדעת נערכה לבקשת המועצה האזורית משגב, ובתמיכה לעמדת המועצה בדבר שימור מנגנון המיון של המועמדים להתיישבות בישובים קהילתיים בגליל המרכזי, בתשובה לעתירה בנושא.

הקדמה

התבקשתי לחוות את דעתי בתחום התמחותי – עבודה סוציאלית קהילתית - בכל הנוגע לשאלת מנגנון המיון והקבלה בישובים הקהילתיים בארץ בכלל ובגליל המרכזי (ה'מצפים') בפרט.

עמדתי המקצועית הינה כי המבנה והפרוצדורה של מנגנון המיון המעוגן בהחלטות מס' 1015 ו-1064 של מועצת מקרקעי ישראל (להלן - החלטה 1015 והחלטה 1064 לפי העניין) הוא חיוני לצורך שימור הקהילות אשר התגבשו בישובים קהילתיים בגליל, הם ה'מצפים'.

ישנה הסכמה רחבה במדעי החברה כי מן הראוי לאפשר קיום של מבנים חברתיים המבטאים ערכים קהילתיים. תפיסת הקהילתיות/קהילתנות (Communitarian), שהיא אחת הזרמים המרכזיים בנושא זה, רואה בקהילות מלוכדות מבנים חברתיים רצויים ומרכזיים למימוש האישיות של האדם ולזהות של האדם. לפיכך, כפי שאפרט בהמשך, יש צורך חיוני בשימור מנגנון המיון - המורכב מנציגים מהרמה הארצית, האזורית והמקומית - כמתואר בהחלטה 1015 והחלטה 1064.

מן הראוי להדגיש, כי תמיכתי המדעית והמקצועית נתונה לקיום קהילות חברתיות קטנות - בייחוד קהילות בפריפריה - המפתחות תחושת קהילה חזקה (Sense of Community) והיוצרות ערך מוסף של הון חברתי (social capital; ובייחוד הון חברתי מלכד: Bonding Social Capital) תוך נכונות בפועל של חברי הקהילה להקריב קרבת ולוותר על סיפוק למען הכלל; מבנה חברתי-קהילתי זה, משקף תפיסה רחבה של מימוש אישיות האדם והאוטונומיה שלו במסגרת של אינטראקציה אנושית קהילתית עשירה ורבת פנים.

ישנה חשיבות לקיום מנגנוני בקרה וביקורת על השימוש ברעיון הקהילה כך שהדברים ייעשו בהגינות ובתום לב; לפי מיטב הערכתי, מנגנוני הבקרה והביקורת במסגרת החלטה 1015 והחלטה 1064 (כולל ביקורת שיפוטית ספציפית במקרי קיצון) מבטיחים, בסבירות גבוהה, שימוש ראוי (קרי: שימוש שאינו מסווג לגזענות ולדעות קדומות) של המבנה המיועד לשימור הקהילה.

התפיסה הליברלית-אינדיבידואליסטית קלאסית

העמדה הליברלית-אינדיבידואליסטית קלאסית מבוססת על קיום שני מוקדים חשובים בחברה: האדם והמדינה. לעומת זאת, תפיסה אידיאולוגית זו - התפיסה הליברלית הקלאסית - מחלישה את משמעות הקהילה.

התפיסה הליברלית המובהקת (ואיני נכנס כאן לדקויות של תפיסות ליברטאניות אל מול תפיסות ליברליות או נאו-ליברליות) באה לידי ביטוי בהנחות היסוד שלה הממעטות בכל מושג של קהילה חברתית, הרשאית לשמר ערכים קהילתיים, הון חברתי וחברה אזרחית.

ישנה טענה כי כל קהילה "בכל יישוב לא ייעודי" בישראל בכלל ובגליל בפרט, שמבקשת לשמור על המסגרת הקהילתית, פוגעת "הן בכבודו, שוויונו וחירותו של האזרח"; כל קריטריון של כל קהילה בדבר ההתאמה החברתית לרוח הקהילה, ערכיה ותפיסתה העצמית הוא, מעצם מהותו "לא לתכלית ראויה, שרירותית, לא ענייני, לא ברור, עמום ולא ספציפי".

הטענה (הגורפת) של העמדה הליברלית-אינדיבידואליסטית קלאסית הינה כי כל מנגנון מיון של כל קהילה התיישבותית בישראל הוא "דבר המותיר שיקול דעת רחב ביותר של אזרחים לקבוע את גורלם של מועמדים רבים בעניין מקום מגוריהם של אותם המועמדים"; בעצם היישוב קהילתי מבוסס על אפליה והדרה של אוכלוסיות ערביות, או "יהודים ממוצא אתיופי או מוצא מזרחי, משפחות חד-הוריות, רווקים, הומוסקסואלים ולסביות".

בסופו של יום, הטענה הזו מפקפקת במושג הקהילה החברתית; היא מאיינת מושג זה לחלוטין על ידי תיאור סכמטי של היישוב הקהילתי בתור קהילה עירונית רגילה: "השוכנים ביישוב עוסקים בעיסוקים שונים מחוץ ליישוב, במקומות עבודה שונים. סדר יום רגיל אצל משתכני היישוב מתחיל ביציאה לעבודה בבוקר, חזרה לבית בשעות מאוחרות יותר של היום וניהול חיי משפחה רגילים". הטענה ממשיכה וקובעת (ואין לדעת מהו הבסיס העובדתי לקביעה זו) כי "רוב תושבי היישוב אינם מעורבים בחיי הקהילה של היישוב באופן יומיומי, ומלבד המיקום שבו הם חיים, הם מנהלים חיים דומים לכל משפחה רגילה המתגוררת בעיר או בכל יישוב מכל סוג אחר".

על רקע תפיסה זו - תפיסה פלקאטית של המציאות ורדוקציה של מושג הקהילה, בניגוד גמור למגמות יסוד רווחות במדעי החברה - מן הראוי ללבן מושגי יסוד אלמנטריים ולתאר את העולם הרעיוני העשיר, המפרה והמרכזי של הקהילתנות (Communitarianism).

היות והסוגיה כולה מקיפה מאד, אשתדל להציג כאן, בקיצור רב, מושגי יסוד בתחום הקהילה והשלכתם על ניתוח הקהילות האנושיות המאוגדות ביישובים הקהילתיים בגליל.

מושג הקהילה - 'איבוד הקהילה'

זרם המחשבה הסוציולוגי של הקהילתנות, ה-communitarianism, מבקש להעניק משקל ראוי למושג הקהילה בחברה האנושית. זרם חשיבה זו קורא תגר על הניסיון לנתק את האדם מהקהילה שבה הוא מתגורר ופועל. הבחנה דיכוטומית בין אדם לחברה/קהילה אינה משקפת נכונה (ברמה הדסקריפטיבית) את עומק ומגוון החברה האנושית; היא אף אינה ראויה באשר היא מנכרת את היחידים בחברה, מרדדת את היחסים החברתיים ואת חווית ה'ביחד' ופוגעת בפיתוח המלא והעמוק של אישיות האדם.

מבחינה היסטורית, התאפיינה החברה המסורתית במבנה חברתי המבוסס, באורח מובהק, על מסגרת קהילתית. האדם הכפרי והמסורתי התאפיין במעוגנות קהילתית.

הקהילה המסורתית סיפקה מקור של תמיכה ליחיד. היא היתה מקור לא אכזב לבטחון רגשי, חברתי וכלכלי.

באופן טיפוסי, החברה המסורתית אופיינה במעורבות רבה של הפרט בקהילה; התרומה האישית לקהילה היתה רבה. הקהילה הגדירה את החברים בה; היא אף כללה פיקוח הדוק על התנהגות היחיד. האדם בחברה המסורתית, הטרנס-מודרנית, לא בחר בקהילה אליה הוא השתייך. כרגיל, חופש הבחירה של האדם (זאת אומרת, היכולת האפקטיבית לבחור בין חלופות התנהגותיות אנושיות) היה מוגבל עד מאוד.

השינויים העצומים - האנושיים, הפוליטיים והאידיאולוגיים, הדתיים, הכלכליים והדמוגרפיים - שהתחוללו בעידן המודרני (ואין אני נכנס כאן לפירוט תמורות מפליגות אלו), הובילו להיחלשות דרמטית של הקהילה. היחס המובן מאליו אל הקהילה התערער במקרים רבים מן היסוד.

הכתיבה הרווחת במדעי החברה על 'אבדן הקהילה' ועל התרופפות תחושת השותפות הקהילתית בעידן המודרני היא עצומה; ראו, למשל, Durkheim, 1933; Tonnies, 1955; Nisbet, 1964; Schriver, 2001.

בעידן המודרני, אם כן, עלתה קרנו של היחיד על חשבון הקהילה.

החשיבה הליברלית הדגישה את רעיון הגשמת זכויות היחיד הפרט, תחת מושג הסולידריות הקהילתית (הסולידריות החברתית). הקהילה, שהיתה אבן היסוד לחברה כולה, נתפסה יותר ויותר כגורם המגביל את חיי הפרט. בעידן ה-laissez faire, התגבשה אף תפיסה כי מימוש זכויות הפרט מחייב התנתקות מחיי קהילה מלוכדים. חיי הקהילה מטילים משמעת קהילתית. לפיכך, הקהילה נתפסה בתור אלמנט שלילי; זהו יסוד העלול לדכא את ההגשמה האישית, את היצירתיות ואת הקידמה הטכנולוגית.

קיצורם של דברים, התפיסה של היחיד, החוץ-קהילתי, זכתה לפריחה ולשגשוג; היו אף שראו בהתנתקות מהקהילה החברתית גורם - ואף תנאי - לחיים מלאים ומאושרים (Maybury- 1992; Schriver, 2001). Lewis, בהם, 1997).

מושגי היסוד - Gemeinschaft und Gesellschaft

מושגי היסוד בסוגיה המנותחת כאן - 'הקהילה' מול 'החברה' - פותחו בכתביו של הסוציולוג הגרמני Ferdinand Tonnies. שני הקטבים שתוארו על ידו, ה-Gemeinschaft - "הקהילה", וה-Gesellschaft - "החברה הכללית", הם מושגים קלאסיים רווחים להבחנה בין סוגי קהילות.

הקהילה, ה-Gemeinschaft נשענת על מערכת הדוקה של קשרים בין-אישיים חזקים יחסית בין חבריה; הקהילה מבוססת על תרבות משותפת ועל מסורת משותפת. הבסיס של הקהילה הוא אתוס משותף; היא מתאפיינת בעזרה הדדית. הקהילה מתגבשת מתוך חוויות משותפות; חבריה נערכים ומצפים לקשר מתמיד בעתיד.

לעומתה, החברה הכללית, ה-Gesellschaft נשענת על קשרים חלשים יחסית בין יחידיה; החברה - ה-society - מבוססת על צרכים תועלתיים וכלכליים בין פרטיה. יסוד היחסים בין האנשים בחברה (להבדיל מחברים בקהילה) הוא בחליפין של מוצרים ושירותים; שיקולי הכדאיות הכלכלית (דוגמת ניצול יתרונות לגודל, Economies of Scale), נגישות לשירותים ומסה קריטית לאספקת מוצרים ושירותים עומדים בבסיס מושג ה-Gesellschaft.

עבודות מחקר סוציולוגיות הכוללות תצפית וניתוח מפורטים ביותר, עומדות על המעבר, העמוק המתמשך ולעיתים מרחיק הלכת, מה-Gemeinschaft (הקהילה) אל ה-Gesellschaft (החברה הכללית) בחברה המודרנית; וראו, Bell & Newby, 1972; Tonnies, 1955.

חיזוק ודחיפה של ממש למגמות אלו מקבלים ביטוי בולט בשני מוקדים מרכזיים; האחד - תפיסת העולם הליברלית הטהורה. השני - עליית הפסיכולוגיה הקלינית.

התפוררות הקהילה - הליברליזם ה'טהור'

תפיסת העולם הליברלית הטהורה - וזו התפיסה המשתקפת מקריאת העתירה - מעלה על הנס את הזכויות של הפרט. מושג הזכות, ה-entitlement, של האדם היחיד, הפרט, הוא-הוא העומד במרכז התפיסה הפוליטית הליברלית. תפיסה זו אינה מביאה בחשבון מאפיינים של מחויבות חברתית או חובות של האדם והאזרח כלפי הקהילה. שיח הזכויות - זכויות אדם וזכויות אזרח - עומד ביסוד כל קבלת החלטה. השיטה הליברלית מתמקדת ביחיד כמושא של צדק והגינות; היא מבודדת אותו ויוצאת חוצץ כנגד מתן משקל לקהילה ולמוסדותיה; הטלת נטל כלשהוא על היחיד נתפסת, תיכף ומיד, כפוגעת בזכויות הפרט ובשוק החופשי; ראו, דרך משל, הספרות המחקרית של Mulhull & Swift, 2003; Strike, 2000.

התפוררות הקהילה - הפסיכולוגיה הקלינית

מקובל כי אלמנט מהותי אשר שימש כזרז להליכים של התפוררות הזהות הקהילתית ועליית היחיד למרכז הבמה, היתה ההתגבשות וההתחזקות של הפסיכולוגיה הקלינית.

בקיזור נמרץ ייאמר - והדברים מפורטים לעומק, למשל, בכתיבה הביקורתית של הסוציולוג Etziony (1993), כי הפסיכולוגיה הקלינית שמה את הדגש על חיזוק האני; תודעת היסוד של הפסיכולוגיה הקלינית היא 'הגשמה עצמית', ללא גורם חברתי-קהילתי מאזן כנגד יעד נכסף זה.

הצורך בשינוי הערכים ושיקום הקהילה

הירידה התלולה במעמד הקהילה וה'רשתות החברתיות' (Social Network), פרי העידן המודרני (ובכלל זה תקשורת המחשבים, עולם המידע הדיגיטלי והגלובליזציה), התשתית האידיאולוגית שבבסיס הליברליזם והפסיכולוגיה הקלינית, זכתה לביקורת נוקבת מצד זרם החשיבה הקהילתני. זרם חשיבה זו קורא לשינוי ערכים ולשידוד מערכות החיים המודרניים.

הטיעונים הקהילתניים מבוססים על טיעונים אמפיריים-מתודולוגיים בדבר חשיבות המסגרת הקהילתית-חברתית; טיעונים אונטולוגיים בדבר המהות של האדם בחברה וטיעונים נורמטיביים באשר לתועלת ולמשקל הסגולי של הקהילה.

חוות דעת זו מתמקדת, בעיקר, בטיעונים באשר לתועלת והמשקל הסגולי של הקהילה, ולאור זאת מנתחת את חשיבות שימור הישוב הקהילתי כמציאות חברתית ראויה בתוך מגוון תצורות החיים בישראל.

החשיבה הקהילתנית הצביעה על הנזק אשר גרם הליברליזם הטהרני ועל התוצאה ההרסנית של התפוררות הקהילות במהפכה הקפיטליסטית המודרנית.

נזק זה בא לידי ביטוי בולט בשני המישורים הבאים -

המישור האחד, ברמה האישית (הפרסונאלית): תחושות אישיות של ניכור ובדידות, זרות, חוסר סיפוק, תסכול וייאוש (כולל שיעורי גירושין הולכים וגדלים, הפרעות אכילה, לחץ (stress), ואף מחלות נפש והתאבדות).

המישור השני, ברמה החברתית: תופעות של אלימות ועבריינות לאור ההתפוררות הערכית ושבירת מסגרות הסמכות (סמכות הורית ומשפחתית, סמכות הקהילה); תופעות של פערים כלכליים וחברתיים הולכים וגדלים והתנערות האליטה מהתהליך הפוליטי (אדישות האליטה).

הקהילתנות - שיקום הקהילה

הזרמים הסוציולוגיים הקהילתניים מצדדים בתפיסה מאוזנת של החיים האנושיים.

החיים האנושיים אינם רק "אני". הם גם "אנחנו". זרמים רווחים ומקובלים אלו בחשיבה הסוציולוגית המודרנית - חותרים לחיזוק הרוח (או המורל) של הקהילה (Spirit of Community), באספקלריה של מסגרת קהילתית ספציפית וקונקרטיה בזמן ובמקום.

אין כמעט הוגי דעות בזרמים אלו, הסבורים כי יש להשיב עטרה ליושנה ולהחזיר את המטוטלת לעולם בו הקהילה כפתה את רצונה על הפרט. יחד עם זאת, המחשבה הקהילתנית מבקשת לשלב בין הביטוי העצמי, היחידני, והאינטרס העצמי של הפרט לבין המחויבות והזיקה לקהילה.

הצגות סדורות של תפיסות עומק אלו ניתן לראות ב-, Etziony, 1993; Dixon, Dogan & Sanderson, 2005; Riddley Duff, 2007.

המחשבה הקהילתנית מדגישה את ההקשר הקונקרטי - הזיקה למקום ולזמן של הקהילה - ואת והמעמד המרכזי של תרבות הקהילה. היא מסתייגת מהיומרה הליברלית של תפיסות מופשטות ואוניברסליות.

החשיבה הקהילתנית קוראת לשיקום ערכי האחריות החברתית, הסולידריות הבין-אישית והמשמעת הקהילתית תוך שמירה קפדנית על השתתפות וולונטרית ואוטונומית של חברי הקהילה בפעילות

הקהילתית (Dixon, Dogan & Sanderson, 2005; McNutt, 1997; Selznick, 1995). יודגש, כי התפיסות הקהילתיות מצדדות בשמירת הזהות האישית בתוך המסגרת הקהילתית.

הישובים הקהילתיים בגליל המרכזי מבטאים, באופן מובהק, תפיסות של זרם החשיבה הקהילתני (ואיני מתעכב כאן על גוונים וגווני-גוונים של תת הזרמים הקהילתניים).

המסגרת הקהילתית הינה מסגרת המסוגלת להתמודד בצורה טובה יותר עם קשיים חיצוניים; כך, למשל, מסגרות קהילתיות, בהן מפעמת רוח של סולידריות קהילתית, מסוגלות להתמודד עם הריחוק ממרכז הארץ (גוש דן) המאפיין את הפריפריה הגלילית; במילים אחרות, **הקהילה** (ה-Gemeinschaft) משמשת תחליף לשפע השירותים - שירותי חינוך ותרבות, שירותים אישיים ופיננסיים וכיוצא באלה - הנמצאים בהישג יד במרכז הארץ (גוש דן).

תחליף זה מתבטא בין השאר בפיתוח ה'הון החברתי' - מן הראוי לעמוד עליו.

המגמה של שיקום הקהילה - מושג ה'הון החברתי'

ה'הון החברתי' מהווה מסגרת גג למאפיינים של התארגנות חברתית, דוגמת אמון בין חברי הקהילה, נורמות משותפות ומערכות תמיכה הדוקות בתוך הקהילה ומעורבות אזרחית, המסייעת לשפר את יעילות התפקוד של קבוצה אנושית. ההון החברתי מהווה סוג של נכס, שיש לאדם או לקהילה ובאמצעותו ניתן להתגבר על חולשות, מגרעות וחוסרים אוביקטיביים.

מהות הישובים הקהילתיים היא ההון החברתי. זו אחת התכליות המרכזיות של הישוב הקהילתי.

המחקר הסוציולוגי הצביע על המשקל המכריע של ה'הון החברתי' (Social Capital) בגיבוש חיי הקהילה (Putnam, 2000). זו רוח הקהילה.

ה'הון החברתי' בא לידי ביטוי במעורבות התנדבותית ענפה, שיטתית ועמוקה למען כלל חברי הקהילה. ההתנדבות, הנתינה למען הזולת והרצון לסייע, לשפר ולתקן הם סימני ההיכר של ה'הון החברתי'.

יחד עם זאת, ה'הון החברתי' הוא מושג שברירי. הוא טעון הגנה. הוא מבוסס על כך שכל חברי הקהילה, או לפחות רובם ככולם - שותפים לדרך, לרעיון, לתפיסה היסודית.

מובן, כי ההצטרפות לקהילה שזו מגמתה - דוגמת ישוב קהילתי - איננה יכולה להיעשות בכפייה.

החיים בתוך קהילה הם חיים הכרוכים בחובות ובהתחייבויות; ההצטרפות לקהילה איננה יכולה להיעשות על ידי אנשים שאינם מוכנים ליטול על עצמם את המחויבות, לעתים היומיומית, של חיים קהילתיים. ערבוב של אוכלוסיות בתוך אותה קהילה - גרעין המחויב לערכי הקהילה והמבקש להמשיך ולקיים את ההון החברתי, ולעומתו אנשים, שאין להם עניין ברעיונות הקהילה המסתגרים בדל"ת אמותיהם, אינו הולם את רוח הקהילה בישובים.

התפיסה הקהילתנית נושאת את עיניה לחיזוק ההון החברתי; מטרתה יצירה ועיגון מוסדות של החברה האזרחית (Civil Society); היות ומושג החברה האזרחית, אף הוא, מושג מפתח בחשיבה הקהילתנית, מן הראוי להתעכב עליו קמעא.

החברה האזרחית

רעיון החברה האזרחית כולל את כל הארגונים הוולונטריים, הפועלים על בסיס ערכים ואינטרסים משותפים, והנמצאים מחוץ לתחום הפעולה הישיר של המדינה.

ה'חברה האזרחית' - תנועות חוץ פרלמנטריות, עמותות סיוע וארגוני צדקה, פעילויות חברתיות משותפות (כגון: חוגים רעיוניים) וכיוצא באלה - תורמת לצמיחה של רעיונות חברתיים; היא יוצאת חוצץ כנגד חברה שיש בה פרטים ואין בה קהילות; כנגד חברה שאין בה מעורבות והאדישות שולטת (ישי, 2003; קטן וויס, 2007; Baker, 2002).

הרעיון של החברה האזרחית' בא לידי ביטוי במערך שלם של מופעים חברתיים: החל מאחריות חברתית (Social Responsibility) של עסקים לקהילה (Boehm, 2005), עבור בזיקה שבין האקדמיה לקהילה (Nocon, Nilsson & Cole, 2004) ומערכת החינוך לקהילה - בתי ספר המעורבים בקהילה (Keith, 1999) וקהילות בית ספריות (Sergiovanni, 1999) וכלה בפיתוח מערכות בריאות קהילתיות ומשימות קהילתיות בהליכי ריפוי (Collins, Giles, Holmes Chavez, 2007).

הקהילתנות והליברליזם - הערת הדגשה וחיזוק

חשוב להדגיש כי ישנו ניגוד מסוים בין ליברליזם טהור לבין זרמים קהילתניים אדוקים מדי. יחד עם זאת, תיאוריות מקובלות בתחום מדעי החברה - ומדובר בחשיבה בין תחומית של מדעי המדינה, סוציולוגיה, כלכלה וענפים נוספים - כמו גם גישות חברתיות-פוליטיות חותרות לגיבוש מסגרות אשר תיישבנה בין הליברליזם הטהור לבין הערך והחשיבות של הקהילתנות. השתלבות זו אפשרית, כמו למשל בתפיסות של 'ליברליזם חברתי', או 'הדרך השלישית' (The Third Way).

הישובים הקהילתיים הקטנים בגליל מבקשים לממש תפיסה משלבת ומאזנת זו; אין כוונה להעמיס חוקים ותקנות על הפרט ולכרוך את חיי החברים בישוב בחיים קהילתיים עמוסים, במידה שחברי הקהילה עצמם אינם מעוניינים בהם; יש מקום להטלת חיוב על האזרח כלפי הקהילה, מתוך הכרה בלגיטימיות ובחשיבות של הקהילה.

בו זמנית תנועה חברתית זו מכירה ומגנה על זכויות אדם ומטילה ביקורת ומגבלות ראויות על תפקוד הקהילה (ובכלל זה, מניעת ניצול לרעה של כוח, דוגמת המיון של המועמדים אל הקהילה).

דומה, כי שיטת המיון של המועמדים לישובים קהילתיים, כפי שהיא מעוגנת בהחלטה 1015 ובהחלטה 1064, מתיישבת היטב עם גישה זו. הקהילה זכאית להגן על עצמה מפני נטיות אינדיבידואליסטיות הרווחות במקרים רבים בחברה המודרנית, והכל בכפוף לשמירה ראויה, מבוקרת וסבירה על עקרון איסור האפליה.

זו השעה לעמוד על מהות ועל מאפייני הקהילה של היישוב הקהילתי.

הישוב הקהילתי - קהילה בפריפריה

הישוב הקהילתי מהווה ביטוי מובהק לרצון הוולונטרי של אזרחים בישראל לכוון מסגרת של קהילה; מסגרת זו של קהילה מיועדת להתגבר כאמור על נזקי העידן המודרני.

הקמת קהילה היא אתגר מסובך ומורכב.

בייחוד דברים אמורים על רקע העובדה שהמדינה איפשרה את הקמת היישובים הקהילתיים בעיקר באזורי הפריפריה של ישראל, דוגמת הגליל המרכזי.

החיים בפריפריה והריחוק ממוקדי התעסוקה, העוצמה והכוח של ישראל מחייבים רמה גבוהה של סולידריות, עזרה הדדית ונכונות להירתם למשימות קהילתיות. הפריפריה של ישראל סובלת מנחיתות כרונית, עמוקה ומתמשכת בכל מערכות החיים; מערכות שלטון (משרדי ממשלה, חברות ממשלתיות) ומערכות תחבורה (כולל נמל תעופה), מערכות העולם העסקי (בנקים, חברות ביטוח, חברות הציבוריות ושוק ההון) והפוליטי (המפלגות, מוקדי הכוח והשליטה), מערכות חינוך (בתי ספר איכותיים, השכלה גבוהה) ובריאות (בתי החולים המעולים), מערכות תרבות פנאי (מוזיקה קלאסית, תיאטרון, פעילות ספרותית, אמנותית ואינטלקטואלית) ושירותים אישיים וחברתיים (רפואה, עריכת דין, מקצועות טכניים) וכיוצא באלה. בכל אלו, ידה של הפריפריה על התחנתה.

על רקע זה, קם ועולה צורך הכרחי בחלופה ראויה ובמבנה חברתי העשוי לאפשר חיים ראויים בפריפריה; זו הקהילה.

יצוין, כי שימור הקהילה הוא מטרה מרכזית המשותפת הן לדור המייסד של הישובים הקהילתיים שחיפשו מזור לחולי האינדיבידואליזם, הניכור העירוני (לרבות חומרנות וצרכנות כערכי-על) והן לארגונים התיישבותיים ששמרו בעבר על שיתוף כלכלי מלא, והחלישו שיתוף זה (כגון: קיבוצי השינוי המבני ומושבי עובדים).

מאפייני הקהילה בישוב הקהילתי

השאלה הינה במה נבדלת קהילה בישוב קהילתי משכונה בעיר? העמדה המועלית בעתירה על פיה אין כל הבדל בין הקהילה בישוב קהילתי לבין שכונה בעיר היא מוטעית.

בראש ובראשונה ישנו שוני יסודי בנקודת המוצא של חברי הישוב הקהילתי אל מול השכונה בעיר. אדם המתגורר בעיר רואה ברשות המקומית מסגרת למתן שירותים; זהו גורם מארגן ומתווך שתפקידו ליצור נגישות למוצרים ולשירותים של כלל החברה.

לעומת זאת, הקהילה בישוב הקהילתי היא ערך מרכזי, תכלית בפני עצמה המסייעת לחברי הקהילה להגשים ולממש את אישיותם ולפתח מערכת של קשרים חברתיים (Social Links) על מנת ליצור את אותו ערך מוסף (בלתי מוחשי) של הון חברתי; וראו ההסבר על מושג זה בסעיפים 29 ו-30 לחוות דעת זו.

תושב הישוב הקהילתי אינו מחפש קורת גג בלבד, פרטיות וחירות מוחלטת. הוא נוטל חלק פעיל יותר בהקמה, פיתוח ותפעול הישוב הקהילתי וזאת באמצעות האגודה השיתופית ומוסדותיה.

חיזוק ושימור הקהילה היא משימה המצריכה השקעה - השקעת זמן, השקעת משאבים כלכליים, השקעת מאמץ אינטלקטואלי, השקעת משאבים אישיים.

כולם נהנים מהקהילה. אם רק חלק מהחברים ישאו בנטל החזקתה - וזהו ביסודו נטל התנדבותי ללא שכר - אין לה סיכוי להתפתח על פי המגמה הרצויה המתוארת.

המושג של הקהילה בישוב הקהילתי נפרט לסדרה ארוכה של פעילויות אנושיות, הייחודיות בעוצמתן לישוב הקהילתי.

הישוב הקהילתי מתאפיין בניהול עצמי (כולל ניהול כספי של נכסי הישוב והסדר חוב מול נושי האגודה השיתופית); כמקובל בקהילות אנושיות בריאות, ישנה עזרה הדדית מאורגנת בין חברי הקהילה (סיוע לנוקם, לחולה ולחלש); ההשקעות האנושיות, האינטלקטואליות והכספיות בתחום החינוך בישוב הקהילתי הן משמעותיות ביותר - החל מהגיל הרך וכלה בגיל בית הספר; הקהילה יוזמת פעילויות תרבותיות וחברתיות משותפות - ציון מרבית החגים והמועדים. תושבי הישוב הקהילתי עוסקים, באופן שוטף, בתחזוקת המבנים של האגודה השיתופית ובשיפור חזותו החיצונית של הישוב.

הקהילה בישובים הקהילתיים באזור משגב, רואה, במובן מסוים, את ילדי הישוב כילדים של הקהילה כולה; לכן, ישנה דאגה משותפת לבני הנוער של הקהילה (כולל העסקת רכזי נוער ופרויקטים משותפים לציון בר מצווה ובת מצווה) וישנו סיוע משותף לחיילים, בני הישוב, המשרתים בצה"ל.

חברי הקהילה מתגייסים לפעילויות של שמירה ובטחון על הישוב.

ישנן פעילויות משותפות להגנת איכות הסביבה; ישנה פעילות תרבותית משותפת.

בקיצור, זו **קהילה** (Gemeinschaft) ולא רק חברה (Gesellschaft).

סיכומם של דברים -

המעורבות של חברי הקהילה בישוב קהילתי **פריפריאלי קטן** יחסית דוגמת המצפים ויישובי משגב, הינה גבוהה בהרבה מהמעורבות הטיפוסית של תושב בשכונה בעיר.

אני מדגיש את העובדה כי מדובר בישוב קהילתי שהוא **קטן** - ופריפריאלי (גליל מרכזי). אין הדברים בעלי תוקף מלא בהכרח לאותם ישובים קהילתיים שאינם נמצאים בפריפריה והנהנים משירותים נגישים יותר; אין הדברים בעלי תוקף בהכרח לישובים גדולים המונים מאות רבות של משפחות.

הקהילה - תרומה ההתנדבותית: זמן וכסף

אחד העקרונות המנחים של ישוב קהילתי - קטן ופריפריאלי - הוא **עקרון ההתנדבות**; ללא נכונות פנימית, בלתי מותנית ושיטתית של חברי הקהילה להתנדב, דין הישוב הקהילתי - הקהילה - לאבד את צביונו הייחודי.

התרומה ההתנדבותית של חברי ישוב קהילתי מבטאת את הנכונות של החברים בקהילה להעמיד את התיאוריה במבחן המעשה. עקרון ההתנדבות הוא חיוני להמשך קיום הקהילה.

ההיבט ההתנדבותי בא לידי ביטוי הן בתרומת זמן והן בתרומת כסף מצד חברי הקהילה. תרומה כפולה זו היא-היא המאפשרת שימור ישוב איכותי, המעניק משמעות לחברים בו, אף על פי שזהו ישוב קטן ומרוחק יחסית ממרכז הארץ.

ההתנדבות מבוססת על לכידות חברתית. הלכידות החברתית יוצרת דינמיקה חיובית, המניעה ומזינה את ההתנדבות וההתנדבות את הלכידות.

הישוב הקהילתי מבוסס, אם כן, על **וולנטריות** וכן על **אוטונומיות**.

הדבר מצריך הסבר קצר.

הישוב הקהילתי - וולנטריות ואוטונומיות

הישוב הקהילתי הוא קהילה ברמת אוטונומיה רבה יחסית. החברים מגבשים את דרך ניהולו וזאת באמצעות האסיפה הכללית. קשה מאד לגבש ולשמר רמה זו של אוטונומיה קהילתית אלא במקום בו מדובר בקהילה מגובשת וקטנה יחסית.

אין חובה כי כל החברים בקהילה יכירו את כל יתר החברים; אולם, ברור כי ישנה היכרות אישית וישנו גיבוש חברתי בתוך הישוב.

מכאן ברור לגמרי כי אם יבקשו לכפות על הקהילה האוטונומית הזו חברים חיצוניים, הר כגיגית, התוצאה עלולה להיות שלילית. כפייה כזו עשויה להוות מוקד קבוע למתחים חברתיים ולפגיעה קשה בערך האוטונומיות של הקהילה.

זאת ועוד, ההצטרפות אל הקהילה - והיציאה מהקהילה - היא וולונטרית. ישנו קשר הדוק בין האופי הוולונטרי של הישוב לבין עקרון ההתנדבות העומד בבסיס הישוב הקהילתי. אדם שהצטרף לישוב הקהילתי מתוך בחירה וברירה, ויודע כי החברים נמצאים בקהילה מתוך הסכמה הדדית, יהא נכון להירתם למפעל המשותף במידה רבה.

על רקע דברים אלה, ניתן לגשת לניתוח של ועדות הקבלה בישובים קהילתיים במשגב.

מטרת ועדת הקבלה - שימור ערכי הקהילה הפריפריאלית הקטנה

מטרת ועדת הקבלה - הכוללת מנגנון מיון של מצטרפים לקהילה - הינה שימור הערך החברתי החיובי של רוח הקהילה; הגנה על היהון החברתי של הקהילה.

השורש הרעיוני של הקהילה בישוב הקהילתי, וההצדקה לועדת הקבלה בישוב, נעוץ בתפיסה קהילתנית, הטעונה הגנה מפני נורמות חיצוניות המדגישות את האינדיבידואל תוך ריקון ערך הקהילה.

ועדת הקבלה מהווה, אם כן, ביטוי חברתי וכן משפטי-טכני להכרה בצורך להקצות זכות על בסיס קהילתי-קולקטיבי מקומי.

ועדת הקבלה - איזון וביקורת

המבנה של ועדות הקבלה, המעוגן בהחלטה מס' 1015 ובהחלטה מס' 1064 של מועצת מקרקעי ישראל, יצר איזון ראוי בין התפיסה של הגנת הקהילה לבין ביקורת שלטונית חיצונית על הקהילה.

היא שומרת על איזון בה קול הקהילה לא יגבר על קול המדינה.

מבחינה זו - ועדת הקבלה משקפת הגנה **חלקית** בלבד על ערכי הקהילה. ההגנה המלאה על הקהילה היתה מחייבת כי הזכות לקבוע מי יבוא בשערי הקבוצה הקהילתית תהיה נתונה לחברים בקהילה; זו המציאות בישובים שיתופיים דוגמת חברות בקיבוץ או חברות במושב (ובכפוף לביקורת שיפוטית חיצונית). לעומת זאת, בועדות הקבלה בישוב הקהילתי, המילה האחרונה איננה של הקהילה בלבד; במקרי קיצון - מקום בו טעמי הפסילה אינם קבילים (כגון: אפליה על רקע גיל, נכות פיזית וכולי) - ניתן יהיה לכפות על הקהילה חברים שאין היא רוצה בהם.

לפנינו **הסדר פשרה**, המשלב בין ערכים **קהילתיים** - **ייחודיים** (באמצעות הנציגים המקומיים והאזוריים) לבין **ערכי החברה הכללית** (נציגים ארציים).

ועדות הקבלה - מעורבות אזרחית: שיתוף האזרחים בתהליך קבלת ההחלטות

קיום ועדת הקבלה בישובים הקהילתיים משקף את העקרון של שיתוף האזרחים בקבלת החלטות. הכתיבה המדעית הסוציולוגית - בעקבות ארנשטיין (Arnstein, 1969), אשר תיארה סולם של שיתוף/מעורבות אזרחים בתהליך קבלת החלטות (ראו בהרחבה Barry & York & Itzhaky, 1991; Sidway 1999, צ'רצ'מן וסדן, 2003; Boehm, 2002; Itzhaky & York, 2000).

השלבים הראשוניים של שיתוף האזרחים הם של מניפולציה; טיפול; יידוע, ומבטאים חוסר עוצמה ממשית של האזרחים בתהליכי קבלת ההחלטות. שלבים גבוהים יותר מבטאים הליך של היוועצות בין השלטון לאזרחים.

לבסוף, הדרגה הגבוהה של שיתוף האזרח בקבלת החלטות, היא הדרגה של נטילת חלק (זוטר) מצד האזרח בתהליך ההחלטה, ועד כדי קבלת ההחלטה וזכות נטו.

המנגנון הקבוע בהחלטה 1015 ו-1064 מפקיע מהקהילה את זכות ההחלטה בסוגיית היסוד של קבלת חברים אל הקהילה; במקום זכות החלטה (וזכות וטו), ישנה שותפות-זוטר - בתהליך קבלת ההחלטה.

התפיסות הסוציולוגיות המקובלות רואות חשיבות במעורבות האזרח בתהליך קבלת ההחלטות, לכל הפחות, ברמה המינימלית המעוגנת כיום בועדות הקבלה לישובים הקהילתיים במשגב.

המטרות המרכזיות של מעורבות זו הן -

- (א) מימוש הזכות הדמוקרטית של האזרחים.
- (ב) צמצום תופעות של ניכור; הפיכת האזרח מדמות פסיבית לדמות אקטיבית הנוטלת חלק פעיל בנושאים הקשורים בחייו ומשפיעים עליו.
- (ג) היעזרות ושימוש בידע התנסותי-פרקטי של האזרח בתהליך קבלת ההחלטות, מעבר לידע המקצועי של המוסדות המרכזיים.
- (ד) עידוד ופיתוח מנהיגות מקומית.
- (ה) אינטראקציה חיובית בין המוסד לאזרחים: שינוי במדיניות ובדפוסי הפעולה של המוסד.

הדעה המקובלת בתחום מדעי החברה – בתכנון אזורי, סוציולוגיה, עבודה סוציאלית, מדעי המדינה - הינה שיש מקום לעודד את מעורבות האזרחים בתהליכי קבלת החלטות. ועדת קבלה אזורית משקפת מגמה כזו. אמנם, מעורבות כזו עלולה ליצור סרבול ביורוקרטי מסוים, ואף להאריך תהליכים ארגוניים. אולם, היתרונות הרבים שלה כפי שצויינו הינם בעלי חשיבות רבה במיוחד.

ביטול או שחיקה נוספת של ועדת הקבלה בישוב הקהילתי הקטן והפריפריאלי מחלישים, במידה רבה, את ההשפעה של חברי הקהילה על עיצוב רוח הקהילה שהוקמה וטופחה על ידם. אין לכך הצדקה.

החשיבות הקריטית של ועדות הקבלה בישובים קהילתיים צעירים

המצפים והישובים הקהילתיים במשגב הם ישובים צעירים. חלקם הצליחו להתפתח בצורה סבירה בדרך אל יעד האכלוס המלא של הישוב; חלקם לא הצליחו להתפתח בצורה סבירה. בכל אופן, אם בכל ישוב קהילתי קטן (ובייחוד - אם הוא פריפריאלי) נודעת חשיבות לועדת קבלה, על אחת כמה וכמה בישוב קהילתי קטן וצעיר.

ישובי משגב - שהם ברובם ישובים צעירים מראשית שנות ה-80 - נמצאים בשלבי הפיתוח הקהילתי; הם חצו את השלב החלוצי הפרלימינארי, אך הם עדיין בתחילת דרכם. תהליך פיתוח מסוג זה רווי באי וודאות רבה, למשל, בנוגע לדרכו וצביונו של הישוב. כללי המשחק טרם התגבשו באורח סופי.

בשלב זה, ישנו משקל רב במיוחד למעורבות של חברי הקהילה על עיצוב תנאי חייהם ועל הזהות והפרופיל של הקהילה.

השלב המוקדם של הקהילה בישוב קהילתי קטן, שהוקם בראשית שנות ה-80, מחייב גיוס מאמץ מיוחד מצד חברי הקהילה; בנסיבות אלה, מעורבות חברי הקהילה היא חיונית והכרחית לצמיחת ישוב משגב וחסון.

חיוניות ועדת הקבלה בקהילה המאורגנת באגודה השיתופית

הישובים הקהילתיים במשגב מאורגנים באגודות שיתופיות. חלק ניכר מהפעילות של הקהילה נעשית באמצעות האגודה השיתופית. תושבי הקבע בישוב הם חברי האגודה השיתופית; וחברי האגודה השיתופית הם, ככלל, תושבי הקבע בישוב.

האגודה השיתופית מהווה כלי ארגוני מרכזי בניהול חיי הקהילה; קשה מאוד להעלות על הדעת מצב בו אדם יתגורר דרך קבע בישוב - בניגוד לדעת הקהילה - ולא יהיה חבר באגודה השיתופית.

אין זה רצוי שהמדינה תכפה על אגודה שיתופית לקבל חברים לשורותיה. והנה, הפעילות הקהילתית בישוב נעשית באמצעות האגודה השיתופית. ועד ההנהלה של האגודה השיתופית (ועד הישוב), הוא הגוף המנהל את הישוב; הועדות הפועלות בקהילה - ועדת חינוך, ועדת תרבות, ועדת נוער, ועדת איכות הסביבה - יונקות את הסמכות לפעולה מהאגודה השיתופית - כלל חברי הישוב.

דומה, כי מצב בו בתוך ישוב קהילתי קטן, צעיר ופריפריאלי תתפתחנה שתי קהילות, האחת - הקהילה המקורית במסגרת האגודה השיתופית, והשניה - קהילה של רוכשי מגרשים מחוץ לאגודה השיתופית, וזאת ללא כל הסדר בהיר ומוגדר בין הקהילות, עשוי להערים קשיים חברתיים וכלכליים רבים.

היות והעתירה טוענת כי המבחן של ההתאמה החברתית הוא "לא ברור, עמום ולא ספציפי", יש מקום להתייחס גם להיבט זה.

קריטריון ה'התאמה חברתית' - ההגיון והמטרה

הישוב הקהילתי הוא מסגרת חברתית מבנית המבוססת על קהילה. הקהילה מבוססת כאמור על רמה גבוהה יחסית של אוטונומיה וולנטריות. היא מבוססת על אמנה חברתית, על מארג של הסכמות-יסוד, בין חברי הקהילה.

לכן, ההצטרפות אל הישוב הקהילתי אינה רק צעד פיזי או טכני; זהו צעד תודעתי (ואף משפטי) של הצטרפות אל קהילה, אל חברה אינטימית יחסית המאורגנת בתבנית קואופרטיבית (אגודה שיתופית).

מקצת מהאנשים, הבאים מחוץ לקהילה, אינם מבחינים בין ההיבט הפיזי של שינוי מקום המגורים לבין ההיבט המהותי של הצטרפות לקהילה.

היות והקהילה מעוניינת לשמר על עצם קיומה ועל צביונה הבסיסי הרי שהיא - בדומה לכל קהילה התיישבותית - מפעילה מנגנון מיון של מצטרפים חדשים.

מטרת מיון המועמדים על ידי ועדת הקבלה (כולל באמצעות מבחן ה'התאמה החברתית') הינה המלצה חיובית על המועמדים אשר סביר להניח כי ישתלבו בקהילה של הישוב הקהילתי.

תכלית ההכרות המוקדמת של המועמד הינה מניעת מצב בו יצטרפו לישוב הקהילתי תושבים אשר רואים במסגרת הזו אך ורק מקום מגורים מתווך בין האדם לבין השירותים המוענקים לו, הינו - ראייה של עסקת חילופין אינסטרומנטלית.

לכן, מבחן ההתאמה החברתית - כשמו כן הוא - חותר לאתר את המועמדים שהם בעלי המוטיבציה והיכולת להשתלב ולהיות מעורבים בקהילה; אלו הם המועמדים המוכנים להירתם לדפוס של העזרה ההדדית וליתר מאפייני הקהילה.

ראוי לציין כי ועדת הקבלה אינה רק מכשיר בידי הקהילה / האגודה לבחון את המועמדים והתאמתם, אלא גם לאפשר למועמדים להכיר את הקהילה ולבחון את התאמת הקהילה מבחינתם. זה כלי הדדי ברוח הקהילתיות. אין מקום להרחיב בנושא זה, כי לא בכך מתמקדת העתירה.

קריטריון ה'התאמה החברתית' - יישום

יישום קריטריון ההתאמה החברתית נעשה על ידי מכון מחקר חיצוני ומקצועי. אין ממש בטענה כי מבחן ה'התאמה החברתית' הוא "עמום" או "לא ברור".

מבחן ההתאמה החברתית בוחן - תוך שימוש בכלים אנליטיים מקובלים בתחום האבחון והמיון של מועמדים למטרות ייעודיות (עבודה, מגורים בקהילה, מקצוע, תפקיד בארגון) - שורה של קריטריונים רלבנטיים.

קריטריונים אלו כוללים במקרה זה את המוטיבציה למגורים בישוב קהילתי; ההתחשבות והקואופרטיביות של המועמד (התחשבות בצרכי הזולת, שיתוף פעולה ואכפתיות לסוגיות כלליות); אוטונומיות ולקיחת אחריות (התמודדות עם מצוקות היום-יום ללא תלות בתמיכה חיצונית); ההשתלבות החברתית של המועמד בקהילה הספציפית (כולל השתלבות בערכי היסוד של הקהילה); המעורבות וההזדהות החברתית של המועמד עם הסכמות היסוד של הקהילה; פעולה בשיקול דעת (פעולה תוך התחשבות מלאה בהשלכות של מעשים והימנעות מפעולות אימפולסיביות) ובמעשיות (התחשבות באילוצים אוביקטיביים בבחירת רעיונות ודרכי פעולות); שליטה עצמית (שמירה על התנהגות נשלטת נוכח קשיים ופרובוקציות חיצוניות) יושר ואמינות; רמה אישית.

למיטב הערכתי המקצועית הרי שקריטריונים אלה הינם קריטריונים בעלי קשר חזק ורציונלי למטרה העומדת בבסיס אמת המידה הכללית של 'התאמה לקהילה חברתית'.

הקריטריונים הם מובנים (Structured). הם נבדקים באופן הולם ומקצועי.

מן הראוי להדגיש, כי הסוגיה שלפנינו עוסקת בחברה האנושית, בבני אדם ובהערכה של השתלבות מועמד בתוך קהילה קטנה ופריפריאלית, בעלת זיקה וקשרי גומלין הדוקים בין חבריה.

כל אנליזה במדעי החברה שואפת לשיטתיות; ויחד עם זאת, בדרך כלל לא ניתן לצפות לכך שתוצאות הבדיקה תהיינה ברמה מנתית (ratio), דהיינו: מדדים בעלי נקודת אפס 'טבעית' - כמו לדוגמא במדידות אורך, שטח, ומשקל. המדידה של הערכת התאמה לקהילה איננה יכולה להיות גם ברמה מרווחית (אינטרוואלית), זאת אומרת שלבים שיש ביניהם מרווח קבוע ומוגדר וזהה כמו במדידת טמפרטורה.

במהותה, מעצם טיבה, כל קביעה הנוגעת להתאמת מועמד ליעוד מסוים - התאמה למגורים בקהילה או התאמה למשרה בארגון מסוים - היא קביעה סידורית (אורדינאלית): על סולם המאפשר להבחין ברמות שונות כמו 'גבוה מאוד', 'גבוה', 'בינוני', 'נמוך' ו'נמוך מאד', תוך גיבוש מסקנה סופית וכוללת, אך לא מרווחים קבועים. כך נוהג מכון שפי-קינן לדרג את התכונות שהוזכרו.

יש לציין כי הבדיקה הסידורית (אורדינאלית), של אמת המידה בדבר 'התאמה חברתית' מאפשרת רמה היררכית יותר מבדיקה נומינלית (שמית) שבה אין כלל משמעות לסדר ולהררכיה – כמו גבר יותר מאישה, או צרפתי טוב מאנגלי. הבדיקה הסידורית (האורדינאלית), על פיה פועלים במבדקים ביחס לתכונות שהוזכרו מאפשרת דירוג בדרך מקובלת מאד במדעי החברה.

שיטת מיון המועמדים ומבחן ה'התאמה החברתית' - סיכום: כלי חיוני להגנת הקהילה הקטנה והפריפריאלית

תכלית תהליך המיון של המועמדים להתיישבות בישובים הקהילתיים הינה שימור ה'קהילה', ה- Gemeinschaft, בניגוד ל'כלל החברה' (Gesellschaft).

תהליך המיון בכללותו ממלא פונקציה זו בצורה הולמת. הליך המיון נבנה, תוך צבירת ניסיון מקצועי ומעשי, במטרה לשמור על יסוד הקהילתיות.

הקהילתיות יוצרת את הפעולה המשותפת; היא התומכת בזיקות הגומלין ומעניקה לאדם את התחושה שהוא חלק ממבנה חברתי מוצק ורחב - היישוב הקהילתי הקטן בגליל המרכזי.

מבחן ה'התאמה החברתית' משמש ככלי מקצועי הולם להערכת ההשתלבות של המועמד בקהילה.

המועמד המתאים מחזק ומבסס את תחושת השייכות של הקהילה, את הרצון להיות מעורב ולהשפיע על אופי הקהילה.

תהליך המיון משקף את העקרון של ה-Social Capital (ה'הון החברתי'). Putnam, מחלוצי הגדרת ההון החברתי הגדיר את המושג ה'הון החברתי', בראש ובראשונה, ביחס להתארגנויות חברתיות וקהילות; הוא התייחס במיוחד לחשיבות ולמאפיינים של רשתות חברתיות, נורמות בסיסיות משותפות ואמון בין חברי הקהילה כגורמי מפתח ברווחה המשותפת (Putnam, 2000).

החוקרת לוי (Levi, 2001) עומדת על החשיבות של ה'הון החברתי המלכד' (Bonding Social Capital). הון חברתי מלכד זה הוא הבסיס לבניית ושמירת הארגון הקהילתי, המייצג את האזרחים בקהילה.

הקהילה בדרך המתוארת עלולה להישחק וזקוקה להגנה. מנגנון המיון מעניק הגנה.

בעולם הגלובלי והדיגיטלי, לאור תקשורת המחשבים ומהפכת המידע, הרי שיחסים חברתיים וסולידריות, תמיכה חברתית, תחושת קהילה וזיקה למקום, היינו: כל הרכיבים הבונים את בנין הקהילה (McMillan 1976; Puddifoot, 2003; Buckner, 1988; & Chavis 1976) - אינם מובנים מאליהם.

הקהילה החברתית ההדוקה מחייבת תמיכה ושמירה. ביטול מנגנון המיון והקצאה חופשית של מגרשים, לפי אמת מידה של כסף (ולא אמת מידה של התאמה לקהילה), עשויה להוביל לקריסת הרעיון הקהילתי בישוב הקהילתי בפריפריה.

יש להסביר טיעון זה.

ביטול מנגנון המיון – פגיעה בקהילה הקטנה בפריפריה

בנוף הישראלי יש מגמה בולטת של התפתחות ישובי מגורים בעלי מאפיינים אינסטרומנטליים, ללא לכידות ותמיכה הדדית חזקה.

מבנה חברתי, הנהנה ממעורבות חברתית, שייכות חברתית, תחושת בטחון וסובלנות יחסית (קטן; 1997; Evans Warren et al 2001; Levi, 2001; 2007) - וזהו המבנה המאפיין את הישובים הקהילתיים - טעון הגנה; הוא טעון טיפוח.

הישובים הקהילתיים במשגב חרטו על דגלם חזון התיישבות המאופיין במעורבות חברתית ובדפוסים של עזרה הדדית. הישובים הקהילתיים הובילו למיזמים אישיים וקולקטיביים שתכליתם פיתוח הגליל.

רמת הקהילתיות בישובים הקהילתיים אינה אחידה לחלוטין; ישנם ישובים המתאפיינים בתחושת קהילתיות חזקה מאוד, ישנם ישובים המתאפיינים בתחושת קהילתיות פחות חזקה, אך השאיפה לקהילתיות מאפיינת את כל הישובים במשגב, והם מתאפיינים בסופו של דבר ברמת קהילתיות גבוהה יחסית. בכל הישובים במשגב נוצרו מוסדות ארגוניים פורמליים (אגודה שיתופית, ועד הנהלה, ועדות), ולצידם רשתות חברתיות בלתי פורמליות, הבונים יחד את הקהילה.

יתירה מזו. החזון של הקהילה המלוכדת, הגלילית, מפעם באזור במשגב. חברי הישובים הקהילתיים מבקשים ושואפים - רובם ככולם - להמשיך ולעצב ערכים ונורמות של שיתוף פעולה על בסיס הסכמה הדדית וחיוק ההון החברתי.

תהליכי הסוציאליזציה (חברות) בישובים הקהילתיים, מדגישים את המסרים השיתופיים-הקהילתיים; ישנם תהליכי פיקוח בלתי פורמלי התורמים להעצמת רמת המעורבות והתמיכה ההדדית.

לפי מיטב שיפוטי המקצועי, הפסקת פעולת ועדות הקבלה בישובים הקהילתיים הצעירים הללו עלולה לקטוע באיבה את רוח התנועה החברתית של משגב; האתגר החברתי שהישובים הקהילתיים נטלו על עצמם והאמנה החברתית היסודית - תופר.

הפסקת ועדות הקבלה בגליל המרכזי (משגב) תהווה פגיעה קשה לזהות האישיה ולתפיסות היסוד שליוו את דור המייסדים ואת דור המשך של הקהילות הללו.

הצטרפות חופשית לישוב לכל המרבה במחיר - הפגיעה העמוקה בחברי הישובים הקהילתיים

חברי הישובים הקהילתיים במשגב הם אנשים שהקדישו את חייהם לרעיון של מגורים בסביבה קהילתית, תוך הגשמת מלוא הזהות והאישיה של החברים.

כאמור, הרעיון הקהילתי והחזון הקהילתי - כרוכים בהקרבה משמעותית בסדרה ארוכה של היבטים מרכזיים בחיי האדם.

טול, למשל, את היבט הקריירה המקצועית. מטבע הדברים, עיקר המשרות הנחשקות בישראל - קרי: המשרות הרווחיות והמשפיעות במשק - נמצאות בגוש דן. רבים-רבים מהמתיישבים בישובים הקהילתיים, שהם בעלי כישורים מקצועיים ואינטלקטואליים לעילא ולעילא, ויתרו על הזדמנויות אלו לקריירה מקצועית בכירה יותר במרכז הארץ, לטובת המגורים בישוב קטן, בגליל המרכזי.

טול, למשל, את היבט הריחוק הפיזי. עיקר השירותים האיכותיים בישראל - כולל שירותי בריאות (רפואה) וחינוך, שירותי תרבות, פנאי ובידור, שירותים עסקיים ואישיים (כולל מסעדות, בתי קפה), שירותי ממשל ופיננסיים - נמצאים במרכז הארץ. לכן, החיים בפריפריה הגלילית, בהינתן התשתית התחבורתית הרעועה של ישראל, כרוכים בויתור מתמיד על שירותים איכותיים או בנסיעות ממושכות בדרכי הארץ.

ולבסוף, טול את היבט הנטל הכספי וההתנדבותי. תושבי הישובים הקהילתיים מחוייבים בתשלום כספי לרשות המקומית (המועצה האזורית) ובתשלום נוסף במסגרת הועד המקומי והאגודה השיתופית. הדלק המניע את הישוב הקהילתי הוא ההתנדבות. באין התנדבות - ייפרע הישוב הקהילתי.

לאור זאת, ברור כי הקצאה של מגרשים למגורים על פי קריטריון כספי-פיננסי, לכל המרבה במחיר, ובכלל זה לאנשים שאין להם עניין עם הקהילה ואין להם כל בסיס עקרוני-רעיוני עם תפיסות הקהילה, מובילה לפגיעה קשה ועמוקה בחברי הקהילה של הישוב הקהילתי.

שמירת הקהילה ואיסור אפליה

שמירת הקהילה בישובים הקהילתיים הקטנים בגליל המרכזי אינה מתנגשת עם האיסור על אפליה לרעה. שני אלה עשויים לדור יחדיו.

הליך המיון המבוקר והמובנה על ידי ועדת הקבלה האזורית וועדת הערר ממזער את הסיכון של שימוש אסור במנגנון המיון ככלי להדרת אוכלוסיות על בסיס אסור.

אם אכן יתברר כי במקרה פרטני מסוים נדחה אזרח ערבי, המבקש, בתום לב, להשתלב בפרויקט ההתיישבותי-קהילתי בגליל המרכזי, תוך שותפות לערכי הקהילה בישוב הקהילתי ולתפיסות היסוד שלה - יש לתקן אפליה זו.

מכאן ועד ביטול מנגנון המיון וועדות הקבלה בישובים הקהילתיים - הדרך ארוכה.

מן הראוי לעגן ולבצר את המנגנון המגן על הקהילות בגליל המרכזי. עידוד זה צריך להינתן - כפי שהוא, למיטב ידיעתי, ניתן בפועל - לכל סוגי הקהילות, כולל קהילות בדוויות במשגב (דרך משל, על ידי הקצאה של קרקע בעדיפות ל'בני מקום').

במקביל, יש לעמוד על המשמר מפני שימוש לרעה בכוח המיון; המנגנון הביקורתי, הרב-שלבי, הקבוע בהחלטה 1015 והחלטה 1064 מיטיב לעשות זאת. אין זה אומר כי הדברים מושלמים. אפשר, ויש צורך במינוי שופט בדימוס בראשות ועדת הערר. מכל מקום, ככלל, ישנו מנגנון ביקורת אפקטיבי, רב-שלבי, המגן על הקהילה, מהצד האחד, ומונע אפליה, מהצד האחר.

סיכום

תכנית 'המצפים' בגליל המרכזי - והיא בעיצומה - הצליחה, עד כה, במידה לא מבוטלת, להקים ולפתח סדרה של קהילות חברתיות קטנות, באזורי פריפריה של ישראל (הגליל המרכזי). זהו מפעל - צעיר - ומפואר, הנמצא בשלבים מוקדמים יחסית. כ-14 אלף תושבים (בקיורב) נמנים עליו בגליל המרכזי וזאת במסגרת של קרוב לשלושים קהילות.

מפעל זה מבוסס על הקהילה ומנגנון המיון חשוב ביותר להתפתחותה.

מפעל ה'מצפים' הוא אחת הדוגמאות היפות של ישראל בתור חברה יוצרת, פורייה וסולידרית; קבלת העתירה - וביטול מנגנון המיון - יפעל כנגד החזון שעליו התבססה חברה זו.

זכותו של האדם - וזו זכות אלמנטרית - הינה לבטא את אישיותו וזהותו במסגרת קהילה וזאת מבלי לגרוע מהרוב המכריע של המרחב הכללי למגורים; זכות זו, בייחוד בפריפריה, נתונה הן לאדם הישראלי-ציוני; והן לאדם הבדווי; הן לאדם הדתי והן לאדם הערבי-מוסלמי; הן לחסידי האנתרופוסופיה והן לחסידי תנועת האימן.

על רקע הדברים המפורטים בחוות דעת זו, להבנתי - כמומחה בתחום עבודה סוציאלית קהילתית העוסק מזה שנות דור בתחום הקהילה באקדמיה, במחקר, ובפרקטיקה - יש לדחות את הדרישה לביטול ועדת הקבלה האזורית.

מקורות

- בהם, א. (1997). קהילה דגמים משתנים, שינוי והעצמה קהילתית. מתוך ה. שמיד (עורך), כרך א, פרק 2 עמ' 39 – 97. *מינהל קהילתי* (ירושלים).
- קטן, י., וויס, ע., (2007). תפקידי הממשלה בפיתוח חברה אזרחית והון חברתי בקהילות בסיכון (ירושלים).
- צ'רצ'מן א., וסדן, א., (2003). השתתפות, הדרך שלך להשפיע (תל אביב).
- ישי, י. (2003). בין גיוס לפיוס. החברה האזרחית בישראל (ירושלים).
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216-224.
- Baker, G. (2002). *Civil society and democratic theory: Alternative voices*. New York: Routledge.
- Barry, M. and Sidaway, R. (1999), Empowerment through partnership – the relevance of theories of participation to social work practice, in W. Shera and I. M. Wells (Eds.) *Empowerment practice in social work*, pp. 13-38. Toronto: Canadian Scholars' Press.
- Bell C. and Newby, H. (1972) *Community studies*. George Allen and Unwin, London
- Boehm, A. (2002). Participation strategies of activist volunteers in life cycle of community crisis. *British Journal of Social Work*, 32, 51-70.
- Boehm, A. (2005). The participation of businesses in community decision making. *Business & Society*, 44(2) 144-177.
- Buckner, J. C. (1988) The Development of an Instrument to Measure Neighborhood Cohesion. *American Journal of Community Psychology*, 16(6), pp. 771-791.
- Collins JL, Giles HW, & Holmes-Chavez A. (2007) Old dilemmas, new commitments: toward a 21st century strategy for community health promotion. *Prevention Chronic Disease* 4(3), 1-2.
- Dixon, J., Dogan, R., & Sanderson, A. (2005). Community and communitarianism: a philosophical investigation. *Community Development Journal*. 40(1), 4-16.
- Durkheim, E. (1933). *The Division of Labor in Society*. Free Press.
- Etzion, A. (1993). *The Spirit of Community*. New York: Crown.
- Evans, P. (Ed.) 1997. *State-Society Synergy: Government and Social Capital in Development*. Berkeley: International and Area Studies, University of California, Berkeley.
- Itzhaky, H., and York. A.S. (2000). Empowerment and community participation: Does gender makes difference? *Social Work Research*. 24(4), 225-237.
- Keith, N.Z. (1999). Whose Community Schools? New Discourses, Old Patterns. *Theory into Practice* 38(4), 225-234
- Levi, M. (2001). Capitalizing on labor's capital. In S. Saegert, J. P. Thompson, & M. R. Warren (Eds.), *Social capital and poor communities* (pp. 246-266). New York: Russell Sage Foundation.
- Maybury-Lewis, D. (1992). *Millennium: Tribal Wisdom and the Modern World*. Viking Penguin, New York.
- McMillan, D. W. and Chavis, D. M. (1986) Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14, 6-23.
- McNutt, J. (1997). New communitarian thought and the future of social policy. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 24(4), 45-56.
- Mulhull, S., & Swift, A. (2003). *Liberals and Communitarians*. UK: Blackwell Publishing.

- Nocon, H., Nilsson, M. & Cole, M. (2004) Spiders, firesouls, and little fingers: Necessary magic in university-community collaboration, *Anthropology and Education Quarterly*, 35(3), 368-385.
- Puddifoot, J.H. (2003). Exploring “personal” and “shared” sense of community in Durham city, England. *Journal of Community Psychology*, 31(1), 87-106.
- Putnam, R. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Ridley-Duff, R. (2007). Communitarian Perspectives on Social Enterprise. *Corporate Governance: An International Review* 15 (2), 382–392.
- Robert A. & Nisbet. R.A. (1965). The Vanishing Village: A Danish Maritime Community. *The American Journal of Sociology*, Vol. 71(3), pp. 354-355
- Schriver, J.M. (2001). *Human behavior and social environment* (Boston: Allyn and Bacon.
- Selznick, P. (1995). Thinking about Community: Ten Theses. *Society* 32(5):33 -37.
- Sergiovanni, T.J. (1999). *Building Community in Schools*. Jossey Bass Boehm, A. (2005). The participation of businesses in community decision making. *Business & Society*, 44(2) 144-177.
- Strike, K.A. (2000). Liberalism, Communitarianism and the Space Between: In praise of kindness. *Journal of Moral Education*. 29(2), 133-147. Tönnies, F. (1955). *Community and Association*. London: Routledge & Kegan Paul
- Warren, M. R., Thompson, J. P., & Saegert, S. (2001). The role of social capital in combating poverty. In S. Saegert, J. P. Thompson, & M. R. Warren (Eds.), *Social capital and poor communities* (pp. 1–28). New York: Russell Sage Foundation.
- York, A. S. & Itzhaki, H. (1991). How can we measure the effects of client participation on the effectiveness of social work intervention?. *The British Journal of Social Work*, 21 (6), 647-662